

טיוולים

מבנה בחלוצה. עיר בת 2,300 שנה שכוסתה חולות והפכה לחלק משטח אש צה"לי צילום: אליהו הרשקוביץ

משה גלעד

חלוצה בנגב הצפוני היא עיר לם אחר, אגדי. אנחנו בלב עיר קדומה, ענקית, בת 2,300 שנה, שהחולות כיסו אותה, אבל אנחנו רק 20 קילומטר מבאר שבע. על פני השטח רואים מעט מאוד. אנחנו עומדים, חמישה אנשים, על גבעה בלב האתר ומביטים סביב. המרחב עצום, פתוח, ונהדר. אין מרחבים כאלה בישראל. סביבנו יש תילי הריסות, וכמה חורבות של מבנים, שנותרו מן הכפר הבדואי חאלסה, שניצב כאן עד 1948. רבות מאבני העיר הקדומה חלוצה נלקחו במרוצת השנים לבנייתן של עזה ושל באר שבע.

חלוצה על דרך הבשמים היא אחת הערים הראשונות שייסדו הנבטים במאה השלישית לפני הספירה. העיר הגיעה לשיא פריחתה במאות השנייה והשלישית לספירה, אז הפכה ליישוב מרכזי ועיר בירה בראשית התקופה הביזנטית. בחפירות בחלוצה התגלו כמה כנסיות ביזנטיות, תיאטרון, בארות מים, בתי קברות, בתי יוצר ומגדל שהיה חלק מחומות העיר. יואש לימון, מנהל תיירות מצ-

פה רמון, שמדריך אותי במשך היום הזה, מחפש במשך כמה דקות את התיאטרון הגדול של חלוצה. כלומר את האתר שבו התגלה התיאטרון, שכוסה בינתיים במכוון, כדי להגן עליו מפני בליה והשחתה. לימון מסביר שיש פער גדול בין המעט שאנחנו רואים לבין חשיבותה של העיר הקדומה. היא ישבה על הציר המרכזי של דרך הבשמים על שפת נחל הבשור, נהנתה מבארות עמוק קים והיתה קרובה מספיק לציוויליזציה. כאן הגיע למעשה לסופו החלק המפרך, המדברי, במסעם של הנוסעים על דרך הבשמים. פה התחילו לבלות ולחגוג את תום המסע.

קשה אולי להאמין אבל חלוצה שנראית נטושה לחלוטין היא נכס תרבות עולמי, שהוכר לפני 15 שנים בידי ארגון התרבות של האו"ם אונסק"ו. אין בה שלט או כתובת, שיעידו שהמקום חבר באחד המועדונים הכי אקסקלוסיביים בעולם. אם לא די בכך היא נמצאת בלב שטח אש צה"לי הכניסה במהלך השבוע אסורה. נתיב הנסיעה מסומן בקודים צבאיים שצבועים על קוביות בטון ולא בשילוט שמקובל באתרי תיירות. רבים ברחבי העולם (גם אני)

מתכננים את מסעותיהם על פי רשימות אתרי המורשת של אונסק"ו. אם יגיעו לחלוצה הם יוכו בתדהמה. חלוצה היא נכס עולמי שמסרב להכיר בערכו. שעה מתחילת הביקור מתחשק לי לדפוק את הראש באחת האבנים הגדולות שפוזרות באתר. אני נוכר בכל אותן פעמים שבהן נסעתי שעות בדרכים פתלתלות, כדי להגיע לאתרים שסופרי מסעות כינו "העיר האבודה". בחלוצה, עיר אבודה לחלוטין, הייתי רק בשירות הצבאי, שהסתיים לפני עשרות שנים.

במשך כמה שעות נסענו מחלוצה לחורבת סעדון ולרוחייבה, היא רחובות שבנגב (כעשרה

נכס עולמי שמסרב להכיר בערכו

15 שנה אחרי שנכנסה לרשימת המורשת של אונסק"ו, העיר הנבטית הקדומה חלוצה בנגב – נטושה. מדוע דרך הבשמים, שלאורכה חלוצה, עבדת, ממשיכה ועוד יישובים, ובזיכרונה טבועים סיפורי מלכת שבא ואלף לילה ולילה, לא נהפכה לדרך המשי הישראלית והאם ההסכם עם המפרציות ישנה זאת?

יואש לימון במערת קבורה ביישוב הקדום רחובות צילום: אליהו הרשקוביץ

שיטה סלילנית בין חלוצה לרחובות צילום: אליהו הרשקוביץ

שיירות ענק של גמלים נשאו בדרך הבשמים, כ-1500 ק"מ, סחורות יקרות כמו ולבונה, מנסיכות עומאן ותימן עד נמל עזה ומשם לאירופה. פטרה שלאורך הנתיב הפכה למושכת תיירים

בימים אלה מפתח ומקדם משרד התיירות את מה שמכונה "המוצד הדרומי". דרך הבשמים אמורה להיות חלק ממנו. החלום הוא שמיליונים יטושו לנמל

של דרך הבשמים הישראלית. הם יביאו גאווה מקומית, פרנסה ורווחה לתושבי הנגב.

מעט קרה מאז. החיבור, שעליו דיברו כולם, בין פטרה לנמל עזה, לא הניב מאומה. קטעים מסוימים מן הדרך, בעיקר אלה הקרובים לערבה או לאתרים המוסדרים שבטרה, ממשיכה ועבדת, פותחו. מעטים, ישראלים או זרים, נסעו בשנים האחרונות על דרך הבשמים. הדרך הוכשרה למעבר רכבי 4X4 בלבד. התנועה בה קשה. הנתיב, שבקטעים ממנו נסעתי השבוע וכמה פעמים בעבר, מרתק אבל דרך הבשמים לא נהפכה למסלול הנחשק עליו חלמנו.

מרכזית על הנתיב, נהפכה לאתר מושך תיירים מרחבי העולם. בישראל התחנות הן מואה, חורבת קצרה, מצד נקרות, מצד סהרונים, מצד מחמל, מצד גרפון, עבדת, שבטה, חלוצה וממשיכה.

ב-2005, בטקס מרשים שהתקיים בעבדת, הוכרוזו דרכי הבשמים בנגב וארבע הערים הנבטיות כאתרי מורשת עולמית. התחושה בטקס ההכרזה האופטימי היתה שהגיעה הגאולה לנגב. מכאן, האמנתי אז בתמימות, תבוא פריחה אדירה. דרך הבשמים אמורה היתה להיחפך לדרך המשי הישראלית. תיירים ינהרו לארבעה ערים ולתחנות הקטנות לאורכה

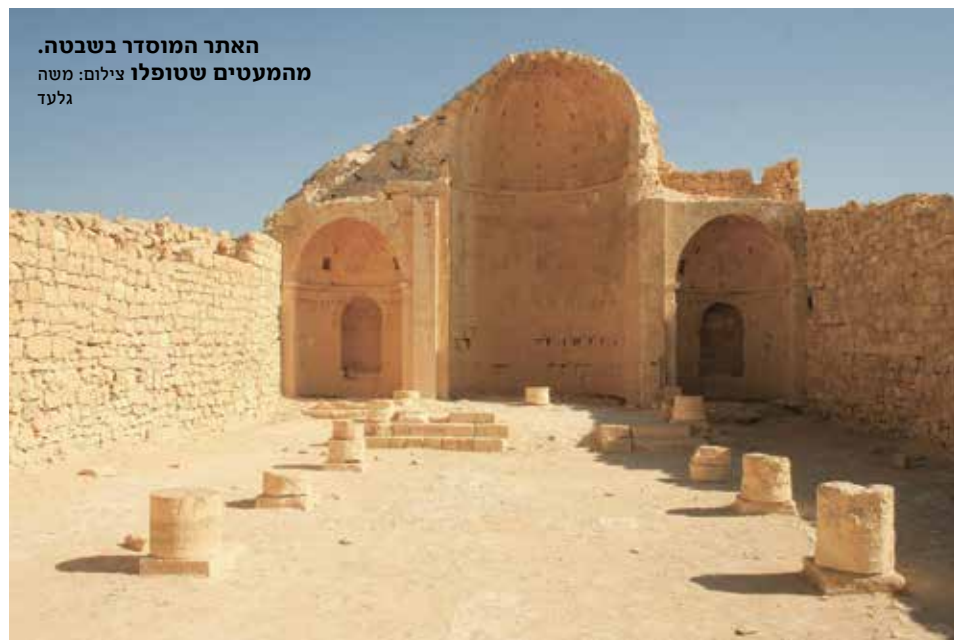
ההרגשה שאנחנו כובזים. נותנים לנו אוצרות ואנחנו לא נהנים מהם. חלוצה ורחובות הן פי אלף ממה שאנחנו רואים.

חיכו לפריחה אדירה

שיירות ענק של גמלים נשאו בעבר לאורך דרך הבשמים סחורות יקרות כמו ולבונה, ששימשו להכנת קטורת, מוצר הכרחי בפריחת הקדום. הן התנהלו מנסיכות עומאן ומתימן ועד לנמל עזה, שממנו הועברה הסחורה לאירופה. לאורכה של דרך הבשמים הוצבו עשרות תחנות שנועדו לספק ביטחון, ציד, מים, אוכל, מנוחה ושיירות לשיירות. פטרה בירדן, עיר

קילומטר דרומית מערבית מחלוצה, על דרך מסומנת (חלול). בשתייה, יישובים ביזנטיים קדומים, כמו בחלוצה, רואים המון שרידים ורק את קצה קצהו של העושר שהיה כאן. יש בהן גלי אבנים ענקיים, אינסופיים, שרידים של המבנים המרשימים והכנסיות המפוארות שפרחו כאן לפני 1,500 שנה, ואין בהן שום הומנה למבקרים. הדרך קשה, אסורה בנסיעה במשך השבוע, לא משולטת. האתרים לא מוסדרים ודרושות נחישות גדולה והדרכה כדי להבין מה רואים בהם. יש בזה אמנם קסם מסוים, כי הביקור הוא תגלית עצמאית, אבל כל הזמן מפעמת

האתר המוסדר בשבטה.
מהמעטים שטופלו צילום: משה גלעד

באר ברחובות צילום: אליהו הרשקוביץ

דומים ששימשו לייצור קטורת. מדוע מעטים מכירים את דרך הבשמים הישראלית? הפיתוח לא הצליח כי הוא נעצר מיד לאחר שהשלימו את הכשרת הדרך לנסיעת רכבי 4X4. אני מניח שרק 4,000 איש בשנה עשו זאת. הפוטנציאל אדיר וגדול פי כמה. כאתר אונסק"ו זה נתון מבין הסיבות חלקן פוליטיות (האינתיפאדה השנייה, צינור היחסים עם ירדן) וחלקן קשורות להעדר תשתית. הדרך שקעה בת רדמה. עד עכשיו לא קם לאורכה אפילו בית מלון אחד. אבל הגיע הזמן הנכון להעיר אותה. תיירות המדבר נהפכה בון-טון. משרד התיירות, בייחוד מאז מינויו של אמיר הלוי למנכ"ל המשרד, דוחף את 'המוצר הדרומי'. דרך הבשמים מככבת בתוכנית הוו כחיבור בין הערכה להרג. מה שצריך לפי תח עכשיו הם טיולי הליכה ורכיב בה על גמלים בקטעים מהדרך. ומה יקרה בחלוצה? היא אתגר גדול. אולי גדול מדי. ייתכן שהפ' תרון לאתר המדהים הזה הוא

בעד שילוב מוקדי לינה ייחודיים באתרים ההיסטוריים. לא לבנות חלילה מלונות קופסה. בעבודת אפשר למשל להקים מלון מערות כמו בקפדוקיה שבטורקיה. בשבטה אפשר לשחזר חלק ממבני העיר ולהקים בהם מלון ייחודי. ומה יקרה בחלוצה? "דווקא בחלוצה לא הייתי נר גע, מלבד פיתוח מינימלי. גם בג' לל צה"ל וגם כי מוטב לרכו מאמץ במקומות שאין בהם מגבלות". איך צריך לקדם את דרך הבשמים בעתיד? "צריך להקים ארגון משותף שמורכב משלוש קומות – עסקים קטנים ומקומיים, מועצות אזוריות או רשויות מקומיות וממשלה. כך אפשר לשווק ולפתח מרחב כזה בצורה טובה. זה גוף שיוכל לעשות את העבודה. אופי המוצר הוא של עסקים קטנים, אנשים שחיים במקום. כך ההון נשאר בשטח".

אני נזכר בכל הפעמים שבהן נסעתי שעות בדרכים פתלתלות כדי להגיע לאתרים שסופרי מסעות כינו "העיר האבודה". בחלוצה, עיר רק בשירות הצבאי לפני עשרות שנים

פריחת יפרוק המדבר ליד חלוצה צילום: אליהו הרשקוביץ

התעופה רמון ליד אילת ומשמ יצאו לטיולים בנגב, גם על דרך הבשמים.

כמו קפדוקיה בטורקיה

ואב טמקין (שמכונה זורקין) הוא כיום הבעלים והמנהל של חברה לתכנון אדריכלי ונופי בשם "תיק פרויקטים". שנים רבות עמד בראש המנהלה לפיתוח התיירות בנגב, ובראש צוות התכנון לפי תוח דרכי הבשמים. בימים אלה הוא עוסק בפיתוח תוכנית "המוצר הדרומי" למשרד התיירות. אין מי שמכיר טוב ממנו את גלגוליה של דרך הבשמים.

בשיחה עמו השבוע מסביר טמקין שהיוזמה להכנת תוכנית אב לפיתוח כלכלי תיירותי של דרך הבשמים, כתוכנית חוצה גבולות, הגיעה בשעתו מן המשרד לשינוי פעולה אזורי, בראשו עמד אז שמעון פרס. החלום היה לרקום שיתוף פעולה עם ירדן. במאמר שכתב על התוכנית תיאר טמקין את החזון כך: "מיצוי הפוטנציאל הכלכלי-תיירותי של דרך הבשמים כמותג על-תיירותי חוצה גבולות, המעודד שיתוף פעולה אזורי ומ' חויב לטיפוח המורשת ההיסטורית וערכי הנוף, הטבע והתרבות". בשיחה השבוע הבהיר טמקין שכל זה התפוגג כאשר משה קצב מונה בשנת ה-90 לשר התיירות. הוא מינה רבים מאנשיו לניהול הפ' ריקט וההמשכיות נקטעה.

כתשתית לתוכנית נערכה סקירה מקיפה במרחב דרכי הבשמים, כולל תיאור הרקע ההיסטורי-גיאוגרפי, איתור צירים ואתרים היסטוריים וארכיאולוגיים. הוגדרו יישובים ואזורי התייחסות בעלי זיקה לדרכי הבשמים. כן נבחנו האילוצים השונים, כגון פריסת שטחי אימונים ושטחי שמורות הטבע שבמרחב.

על פי הסקירה – השרידים המרשימים ביותר של סיפור דרכי הבשמים מתבטאים בערים העתיקות עבדת, ממשיה, חלוצה, שב' טה, ניצנה ורחובות בנגב. אתרים אלה זכו על פי טמקין לחפירות, שיקום וסידור. לצידם נחפרו ושו' קמו גם אתרים משניים ובהם: מצ' דים ומצדיות, האנים לאירוה שיירות, שרידי מפעלי מים וחק' לאות ושרידי דרכים עתיקות.

צבי בין רחובות לשבטה צילום: אליהו הרשקוביץ

ד"ר שחר שילה: "דרך הבשמים שקעה בתרדמה. עד עכשיו לא קם לאורכה אפילו בית מלון אחד. אבל הגיע הזמן הנכון להעיר אותה, עכשיו כשתיירות המדבר נהפכה בון-טון"

פרויקט תיירותי של חפירה ציבורי: ביקור שכולל חפירה אר-כיאוולוגית קצרה כחלק מהחוויה. המבקר ירגיש שותף בגילוי המקום ובמקביל יוצג שחזור דיגיטלי תלת ממדי עם חלוצה בימי תפארתה. בין חלוצה לרחובות בנגב צומח עץ שיטה סלילנית ענק, שמטיל צל רחב. ישבנו תחתיו ושתינו קפה. דרך הבשמים במצבה הנוכחי, הלא מעט מטיילים, נראתה פתאום מושלמת. היא לא תניע בקרוב כלכלה ולא תיצור מקומות עבודה, אבל היא מעניקה מרחב ושקט. את היבטיה הכלכליים הבינו הנבטים לפני אלפיים שנה טוב מאיתנו.

בין חלוצה לרחובות

לד"ר שחר שילה, מנהל התיירות במועצה האזורית רמת נגב, יש כישרון תיאורי נדיה בשיחה עמו הוא מצליח לשלב את הדמיון של המאזין. בעבר נסעתי איתו לאורכה של דרך הבשמים ויכולתי להישבע שהרחתי את המור והלבונה. בשיחה השבוע הוא נשמע אופטימי, בעיקר בזכות ההסכמים שנחתמו לאחרונה.

דרך הבשמים מורכבת לדבריו מערים אגדיות, שמשלכות בסי' פור את מלכת שבא והמלך שלי מה, את סיפורי אלף לילה ולילה ואת שני קצותיה של דרך הבשמים. עכשיו, מסביר שילה, בזכות ההסכמים עם נסיכויות המפרץ, נפתחת סוף סוף האפשרות לטייל לכל אורכה של דרך הבשמים. לא בהכרח נעשה זאת על גב גמל, כי הדרך ארוכה מאוד, כ-1,500 ק"מ לומטה, אבל אפשר יהיה לטוס לעומאן, או לתימן או לסעודיה ומשם להמשיך קטעים מן הדרך בטיסה, בהפלגה, על גב גמל או במכונית. בסופו של המסע יקבל התייר המצטיין תעודה נחשקת, המאשרת שהשלים מסע לאורכה של דרך הבשמים. מה שחסר לו, לדבריו, הוא מטע ממשלי מור ולבונה, בו יוכל המבקר לצעוד, להריח ולאסוף את הבשמים הק'

מה שקרה עד כה על דרך הבשמים תואם את הציפיות שלך? "עדיין לא, אבל זה תהליך ארוך שאנחנו בעיצומו. הבעיה היא שאף אחד לא לקח את ההכרה של אונסק"ו והפך אותה למנוף שיווקי. לא ניצלנו את היתרון שאונסק"ו העניקה לנו. לא היה מי שיטפל בתיירות בנגב, אבל בוא נביט בחצי הכוס המלאה: המהפך שעבר על התיירות של המרחב כולו, הוא חלק מן התוכנית שהתממש. מצפה רמון היא בירת דרכי הבשמים. זו הפריפריה הכי עמוקה בארץ והיא חייבת תיירות כדי לשרוד. אי אפשר להשוות את מצב התיירות בה היום לזה שהיה לפני 20 שנה". לא כדאי היה להכשיר את

נתיב דרך הבשמים למעבר כל רכב, כדי להגביר את הפופולריות?

"חס וחלילה. הדרך היא רעיון ולא מוצר. חייבים להשאיר אותה כדרך 4X4 בלבד. זה כל הקסם. אם הנסיעה תהיה קלה מדי הקסם יאבד. הטעות שלך היא שאתה מתבונן בדרך הבשמים כמוצר פיזי. לא כך צריך להביט בה. אני 'מוכר' את דרך הבשמים כהוכחה לנגב ומחבר את העבר הזה לנגב של היום, שיש בו חקלאות היי-טק. "יש לאורך דרך הבשמים נקודות רבות שנגישות לכל רכב – מחניון בארות במכתש רמון ועד עבדת. הנגב קטן. צריך להשאיר בו מרחבים פתוחים ושטח בתולי. אני